

Деякі аспекти співвідношення індивідуальних та колективних прав

Ковалко Наталія Миколаївна, заступник начальника управління державної виконавчої служби Головного управління юстиції у м. Києві, доцент кафедри конституційного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

Розробка проблеми колективних прав у демократичній традиції конституційного права отримала розвиток лише після Другої світової війни, коли в європейських конституціях почали з'являтися положення про деякі права колективів як елементи колективістського підходу до прав людини в конституційному праві [1, с. 36].

У вітчизняній теорії недостатньо уваги приділено дослідженню індивідуальних та колективних прав людини. Лише в останні роки дана проблема привернула увагу науковців, але виключно в контексті дослідження окремих її аспектів. Втім на сьогодні відсутнє комплексне дослідження правової природи індивідуальних та колективних прав, їх співвідношення, що свідчить про необхідність узагальнення накопиченого теоретичного та емпіричного матеріалу для розроблення доктринальних положень вітчизняної концепції індивідуальних та колективних прав.

Метою статті є здійснення теоретико-правового аналізу правової природи індивідуальних та колективних прав у контексті висвітлення питання щодо їх співвідношення.

Права людини є центральним елементом, основою конституційно-правового статусу особи. У Конституції України, а саме в Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» закріплений широкий спектр прав і свобод. Не визначаючи їх поділу на конкретні групи, Конституція України все ж таки передбачає певну послідовність їх викладу.

Так, в юридичній науковій та навчальній літературі класифікація конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснюється за різними критеріями, зокрема за формою здійснення права поділяють на індивідуальні і колективні [2, с. 48].

Питання співвідношення індивідуальних та колективних прав є центральною проблемою теорії прав людини, що знаходить своє відображення в різноманітності концепцій прав людини.

С.І. Глушкова виділяє наступні концепції прав людини, ядро та сутність яких, на її думку, складає співвідношення індивідуальних, групових, колективних та загальних прав. Це, зокрема:

- за критерієм походження прав людини – природно-правова, позитивістська тощо;
- за критерієм змісту прав людини – політична, соціально-економічна, теократична, ідеологічна тощо;
- за критерієм національно-культурної специфіки прав людини – класична, російська, ісламська, японська, британська, американська тощо;
- за критерієм розвитку прав людини – концепція трьох поколінь прав людини [3, с. 131–132].

В основі останньої класифікації був покладений часовий критерій, тобто актуалізація для людства певних цінностей та виникнення історичних можливостей для їх реалізації. Звідси – поняття «покоління прав людини» [4, с. 82].

Права першого покоління – невідчужувані особисті (громадянські) і політичні права, які є основою індивідуальної свободи і кваліфікуються як система так званих негативних прав, що убезпечують особу від будь-яких посягань, у тому числі від втручання самої держави, у сфері, врегульовані цими правами, створюють можливість для участі громадян у політичному житті [2, с. 48].

Друге покоління прав людини – система позитивних соціально-економічних та культурних прав, таких як право на працю, право на відпочинок, на соціальне забезпечення, на освіту тощо.

Після 1945 року в повоєнний період починає формуватися третє покоління прав людини, до якого відносять тільки колективні права (на відміну від попередніх двох поколінь), які ґрунтуються на солідарності, так звані «права солідарності» – право на розвиток, право на мир, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на загальну людську спадщину, на комунікацію, право народів на самовизначення, заборону геноциду та апартеїду та інші [4, с. 83].

Крім того, Н.Г. Шукліна в межах третього покоління прав людини також виділяє права окремих соціальних груп (дітей, престарілих, інвалідів, бездомних, безробітних тощо) і «нові права» (право на евтаназію, право створювати сім'ю одноплічними партнерами та інші) [4, с. 84].

Водночас деякі вчені пов'язують дані групи прав з четвертим поколінням прав людини [2, с. 49].

Конституція України закріплює як індивідуальні, так і колективні права. Серед колективних, зокрема, можна виділити право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36 Конституції України); право громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39 Конституції України); право на колективні письмові звернення (ст. 40 Конституції України); право на страйк для захисту економічних та соціальних інтересів (ст. 44 Конституції України) тощо.

Індивідуальні права є природними, невідчужуваними і непорушними, які притаманні індивіду від народження та можуть бути реалізовані як індивідуально, так і колективно. Водночас колективні права не є природними за походженням, оскільки набуваються в міру усвідомлення спільнотою своїх специфічних інтересів та реалізуються виключно групою осіб.

Деякі вчені звертають увагу на те, що індивідуальні інтереси не завжди збігаються з колективними. Але, з іншого боку, спираючись на ідеї суспільного договору (люди об'єднуються у спільноти для того, щоб разом захистити свої

інтереси), індивідуальні права можуть існувати лише в умовах організації, яка має колективну природу [5, с. 20].

Крім того, колективні права не повинні зводитися до суми індивідуальних прав осіб, які входять в ту чи іншу спільність чи колектив. На думку С.Ю. Римаренка, правомірність цих прав повинна проходити перевірку «людським виміром» – правами людини. Колективні права не повинні ігнорувати права людини, суперечити їм чи подавляти їх. Саме тому колективні права повинні знаходитися з індивідуальними правами у гармонії, перевірятися ними на «якість» [1, с. 43].

Н.Г. Шукліна, погоджуючись із тезою, що індивідуальні та колективні права не повинні конкурувати між собою, зазначає, що незважаючи на те, що такий підхід є найбільш бажаним, на практиці його важко реалізувати [4, с. 86].

Предметом наукової дискусії залишається питання щодо пріоритетності прав і свобод людини над правами народу (нації).

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. При цьому права і свободи людини і громадянина та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення є головним обов'язком держави.

Зазначені конституційні положення, з одного боку, спрямовані на те, щоб поставити людину, її інтереси вище за інтереси держави (тобто йдеться про зміщення акцентів із позитивістського підходу до розуміння прав людини на природно-правовий). З іншого боку, відбувається абсолютизація пріоритету прав людини над правами народу (нації).

Аналізуючи все зазначене, погоджуємося з позицією С.Ю. Римаренка щодо недоречності протиставлення особи нації [6, с. 99–100]. Адже дослідник акцентує увагу на необхідності відмови від будь-якого пріоритету з метою взаємодії прав людини, народу (нації) шляхом їх всебічного врахування та гнучкого сполучення [1, с. 39–40].

Таким чином, у зв'язку з виникненням нових поколінь прав людини концепція співвідношення індивідуальних та колективних прав потребує переосмислення з метою визначення місця і ролі індивідуальних та колективних прав на сучасному етапі розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Римаренко С.Ю. Індивідуальні та колективні права : компаративний аналіз // Університет. наук. зап. Хмельницьк. ун-т управл. та права. – 2007. – Вип. 2. – С. 35–46.
2. Конституційне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. Академіка НАН України Ю.С. Шемшученка ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К. : Юрид. думка, 2008. – 800 с.
3. Глушкова С.И. Индивидуальные, групповые, коллективные и всеобщие права в условиях мультикультурализма // Полис. – 2010. – № 6. – С. 131–140.
4. Шукліна Н.Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (питання теорії і практики) : монографія. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 424 с.
5. Дубровский Д.В. Индивидуальные и коллективные права : противоречия практики. – В. кн. : Права человека и проблемы идентичности в России и в современном мире / под ред. О.Ю. Малиновой, А.Ю. Сунгурова. – СПб. : Норма, 2005. – С. 20–27.
6. Римаренко С.Ю. Індивідуальні та колективні права. Дилема пріоритетів // Історичний журнал : наукове громадсько-політичне видання / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАНУ. – 2009. – № 1 (43). – С. 99–109.

Ковалко Н.М. Деякі аспекти співвідношення індивідуальних та колективних прав

Стаття присвячена дослідженню деяких аспектів співвідношення індивідуальних та колективних прав. Визначено основні положення концепції трьох поколінь прав людини, досліджено питання пріоритетності індивідуальних та колективних прав.

Ключові слова: покоління прав людини, індивідуальні права, колективні права.

Ковалко Н.Н. Некоторые аспекты соотношения индивидуальных и коллективных прав

Статья посвящена исследованию некоторых аспектов соотношения индивидуальных и коллективных прав. Определены основные положения концепции трех поколений прав человека, исследован вопрос приоритетности индивидуальных и коллективных прав.

Ключевые слова: поколение прав человека, индивидуальные права, коллективные права.

Kovalko N.N. Some aspects of the relation of individual and collective rights

The article is devoted to some aspects of the relation of individual and collective rights. Defined the basic concept of the three generations of human rights, examined the issue of priority of individual and collective rights.

Key words: the generation of human rights, individual rights, collective rights.